

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בא תשע"ח

נסים גלויים, נסים נסתרים, וכללי הטבע

אין העולם מתנהל על פי חוקי טבע? ! הרי ודאי שהעולם מתנהל על פי חוקי טבע! הנה למשל, יש מומחים שיודעים לומר, מה יהיה מזג האוויר מחר, או מחרתים. מניין הם יודעים? - מן הטבע! הם מבינים, שלפי דרך הטבע, לפי העננים, ולפי שקע ברמוטרי כזה או אחר, ועוד כל מיני גורמים, צפוי להיות מחר מזג אוויר כזה וכזה. גם הרב טוקצ'ינסקי יודע לומר לנו כמעט במדוייק, מתי תהיה הזריחה והשקיעה בכל יום מימות השנה. כיצד אפוא אומר הרמב"ן, ש"כל מקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם"?

התשובה היא, שהרמב"ן לא התכוין לומר שהקב"ה אינו מתנהג על פי חוקי טבע. ודאי שהקב"ה מנהיג את עולמו על פי חוקי טבע - שהוא עצמו קבעם! הרמב"ן התכוין רק לומר, שאדם צריך לדעת, שלמרות שדברים מתרחשים על פי כללים יודעים הנקראים בפינו "חוקי טבע", מכל מקום, סיבת התרחשות הדברים איננה "כוחות הטבע", אלא רק כח ה' הוא זה שפועל בעולם בכל פעם ופעם. כגון, אם שמים מים על האש והם מתבשלים, צריך לדעת שלא האש היא שמבשלת אותם, אלא הקב"ה הוא שמבשל אותם. ואם שמים מים במקרר והם מתקררים, צריך לדעת שלא המקרר הוא שמקרר אותם, אלא הקב"ה הוא שמקרר אותם. אין שום כח עצמי באש או במקרר או בכל דבר אחר בעולם. רק הקב"ה עושה את הכל, וחוקי הטבע אינם אלא כללים קבועים, שלפיהם הקב"ה פועל בעולמו.

זהו הרי ההבדל בין נס וטבע. הטבע הוא מכלול התופעות שאנו רגילים אליהן, ונסים הן התופעות שאיננו רגילים אליהן. אנו רגילים שאם זורעים חיטים - צומחות חיטים, ואם זורעים שעורים - צומחות שעורים. לכן אנו קוראים לזה "טבע". לעומת זאת, אם היינו זורעים שעורים והיו צומחים תפוחים, היינו אומרים שזהו נס, כי תופעה כזו איננו רגילים לראות. במהרה בימינו נראה, שקברנו נפטרים והם יציעו חיים, כמו שאומר הכתוב: "וַיִּצְיָצוּ מֵעִיר קָעֶשֶׁב הָאֲרָץ" (תהלים עב, טז) (עי' סנה' ז, ב), ואז נאמר שזהו נס. למה זה נס? הרי גם עשב צומח מן האדמה! אז למה שלא יצמחו גם בני אדם? אלא שעשב צומח מן האדמה ראינו אלפי פעמים, ונפטרים שצומחים מן האדמה לא ראינו מעולם. אבל במהרה בימינו נראה גם את זה. כי אין הבדל ביכולת ה' בין זה לזה.

זה מה שמלמדים אותנו נסי מצרים. מתוך נסי מצרים אנו מבינים, שהכל נעשה בגזירת עליון, ושאינן שום כח אחר שפועל בעולם. רק הקב"ה עושה את הכל, וחוקי הטבע אינם אלא כללים שלפיהם פועל הקב"ה בעולמו.

הלכה הנלמד מנסי מצרים

הרמב"ן בפרשתנו מאריך להסביר, שנסי מצרים מהווים הוכחה לשלשה יסודות באמונה:

(א) הוכחה למציאות ה',

(ב) הוכחה לידיעת ה' - שהוא יודע מה נעשה בעולם ולא "ניתק קשר",

(ג) הוכחה להשגחת ה' - שאכפת לו ממעשי הבריות, שיעשו מעשים מסויימים, ושלא יעשו מעשים אחרים, והוא נותן שכר לעושי רצונו ומעניש לעוברי רצונו. יסודות אלו, ב"ה, פשוטים אצלנו. אבל בסוף דבריו מוסיף הרמב"ן עוד יסוד חשוב שצריך ללמוד מנסי מצרים, ועליו נתעכב. אומר הרמב"ן: "ומן הנסים הגדולים המפורסמים [שהיו במצרים] אדם מודה בנסים הנסתרים, שהם יסוד התורה כולה¹. שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם², בין ברבים בין ביחיד³, אלא אם יעשה המצות - יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם - יכריחנו ענשו⁴, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר"⁵ (רמב"ן יג, טז).

הקב"ה אומר למשה, שאחת המטרות של מכות מצרים היא, לא רק שפרעה ומצרים יקבלו מה שמגיע להם, אלא "לְמַעַן תִּסְפָּר בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֵתִי בְּמִצְרָיִם" (שמות י, ב). מה מטרת הסיפור? - אומר הרמב"ן, "כי האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כולה. ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו⁶, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון... והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלקים" (רמב"ן שם יג, טז). הרי, שנסי מצרים הם יסוד גדול "באמונת הבורא ובתורה כולה", להשריש על ידם את יסודות האמונה שהזכרנו: מציאות ה', ידיעת ה' והשגחת ה', וכן "שכל דברינו ומקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם... הכל בגזרת עליון".

הטבע אינו מהוה מחסום ומעצור בפני ה'. למסקנה הזאת חייב כל אחד להגיע, ומי שאינו מודה בזה - אין לו חלק בתורת משה רבינו, וגם את מצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, ספק גדול אם קיים.

מהי כונת הרמב"ן, שאין טבע בעולם?

וצריך להבין: מה פירוש דברי הרמב"ן, "כל דברינו ומקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם"? וכי

רא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א עמ' 178), מפני שהטבע איננו אלא אחיות עינים לאדם, לנסותו אם יבין שרק רצון ה' הוא הפועל בעולם, או שמא ייחס כוחות גם לנבראים. ממילא, מי שכבר עמד בנסיין הזה, ומבין ש"אין עוד מלבדו", ושאינו כל הברל בין אם השמן ידלק או החומץ ידלק, אין עוד צורך לנהוג עמו בדרך הטבע, כי כבר הגיע להכרה שאין הטבע ולא כלום, וממילא אין מניעה לנהוג עמו שלא כדרך הטבע, ולעשות לו נס, גם כשאין בו צורך מיוחד⁹. כמובן, לכתחילה הוא לא יאמר לבתו להדליק בחומץ, כי לכתחילה גם רבי חנינא בן דוסא צריך לנהוג בדרך הטבע, אבל בדיעבד, שנתחלף לבתו בטעות כלי של שמן בכלי של חומץ, הוא אומר לה: "מה אכפת לך? מי שאמר לשמן וידלק, הוא יאמר לחומץ וידלק", והחומץ אכן דולק. כי במדרגה שלו, במצב כזה, אין סיבה שלא לנהוג איתו בהנהגה שמעל הטבע¹⁰.

אבל סיבה ברורה נוספת לכך שהקב"ה מנהיג את העולם על פי חוקי טבע, חוץ מן הסיבה הקודמת, היא נוחיות האדם. נתאר לעצמנו שלא היה טבע בעולם: אם הייתי רוצה לשתות כוס תה, לא הייתי יודע היכן להתרחק את המים, על הגז, במקרר, או אולי פשוט לשים אותם על השולחן והם ירתחו מאליהם. יותר מזה: כלל לא הייתי יודע אם טוב לשתות מים היום. אולי היום כדאי דווקא לשתות נפט, או משהו אחר. בלי טבע אי אפשר לדעת. אמנם אפשר לברר שאלה זו אצל הנביא, אבל היכן גר הנביא? נניח שבבני ברק. איך מגיעים לבני ברק? באוטובוס! מי אומר? אולי היום הדרך המהירה ביותר להגיע לבני ברק איננה באוטובוס, אלא ברכיבה על פרה, או על מטאטא, או בדרך אחרת...? החיים היו מאד לא נוחים אם לא היה טבע. על כל צעד ושעל לא היינו מוצאים ידיו ורגליו, ולא היינו יודעים מה לעשות. לכן, לנוחיותנו נתן לנו ה' את הטבע, כדי שנוכל להסתדר בעולם בצורה נוחה, ולא נהיה אובדי עצות. שנדע מה כדאי לשתות, ואיך משיגים את המשקה הרצוי, ואם נרצה להגיע אל הנביא, נדע באיזה אופן להגיע אליו. אם ה' ירצה לשנות את הטבע, ישלח נביא להודיע שהוא משנה, אבל בדרך כלל אנו יכולים לסמוך על הכללים הידועים לנו. רק צריכים לדעת, שהטבע הוא סימן, ולא סיבה. הוא מסמן לנו את הכללים לפיהם הקב"ה מנהיג את העולם, אך אין לו מציאות עצמאית.

היום - קל להאמין!

והנה, עם כל התועלת שיש בנסי בנסי מצרים לבירור יסודות האמונה, האבות הקדושים האמינו בקב"ה בלי נסים ומופתים. אברהם אבינו ראה עולם מסודר, ואמר שלא יכול להיות עולם כל כך מסודר בלי שיש מסדר לעולם. נגלה אליו הקב"ה ואמר לו שהוא מסדר את העולם¹¹. לא כתוב שבגלל נסים אברהם אבינו הגיע לאמונה. אמנם אח"כ נעשה לו נס באור כשדים, שנמרוד השליכו לכבשן האש והוא לא נשרף (עי' רש"י בראשית יא, כח), אבל לא מזה התחילה אמונתו של אברהם. היא התחילה דווקא מהתבוננות בטבע, ולא מנס. אברהם רואה עולם מסודר -

הוא עצמו קבע את חוקי הטבע, והוא עצמו קבע לעצמו להתנהג לפיהם. ברצונו הוא מתנהג לפיהם, וברצונו הוא מתעלם מהם ופועל בדרכים אחרות.

למה מנהיג ה' את עולמו על פי חוקי טבע?

אם הקב"ה יכול לעשות בעולם כרצונו, בלי להתחשב בחוקי הטבע, מדוע קבע הקב"ה את חוקי הטבע, ומדוע הוא פועל לפיהם? לשם מה הם נחוצים בכלל? כמובן, לקב"ה יש הרבה סבות לדרכי הנהגתו, אבל שתי סבות שנראות ברורות בענין זה, הן אלו: סיבה אחת - כדי שתהיה בחירה לבני אדם, שיוכלו לתלות את מה שקרה בסיבה טבעית, ולא בגזרת ה'. ולשם מה נחוצה הבחירה? - כדי שיהיה מקום לשכר ועונש בעולם. אם העולם היה מתנהל לפי חוקי התורה, ולא לפי חוקים "טבעיים", אם היינו רואים שכל מי ששומר שבת מאריך ימים ומתעשר, וכל מי שמחלל שבת או אוכל נבלה מת במקום ללא סיבה טבעית, לא היה נמצא מי שיעזי לחלל שבת או לאכל נבלה, ולא היה מקום להעניק שכר על כך, שהרי ודאי לא מגיע שכר למי שנמנע מאכילת רעל בגלל חשש מִיְדֵי לחייו. לכן, כדי שתהיה אפשרות לשכר ועונש, מסתיר הקב"ה את השגחתו, ומנהיג את העולם לפי "כללי הטבע", כדי שלעניי בשר יהיה נראה, שאפשר לחטוא ושום דבר לא יקרה. ממילא האדם נמצא בנסיין, אם לחטוא או שלא לחטוא, וכשהוא בוחר בטוב, יש מקום לתת לו שכר על בחירתו.

[ויש עוד לציין, שלא רק ההנהגה הרגילה של הקב"ה בעולמו נעשית על פי חוקים טבעיים, אלא אפילו כשהקב"ה מחליט לחרוג מההנהגה הרגילה ולעשות נס - בניגוד לחוקי הטבע - גם אז מדרכי ההשגחה הוא לעשות את הנס באופן כזה, שעדיין יהיה מקום לכפור בנס, ולתלות את המתרחש בסיבה טבעית. למשל, בקריעת ים סוף, שהיתה מהלך פלאי וניסי אדיר, בכל זאת - "וַיִּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּיִחַ קָדִים עֲנָה פֶלַח הַלְיָהּ" (שמות יד, כא), כדי שִׁיִּרְאֶה כאילו לא המטה של משה בוקע את הים, אלא הרוח המזרחית הכבדה היא הבוקעת את הים (רמב"ן שם; חינוך מצוה קל"ב). מי שירצה, יוכל להתעקש ולומר: "לא היה שום נס, אלא במקרה היתה שם רוח חזקה שבקעה את הים, וישראל ניצלו את המצב ועברו את הים. לעומת זאת, לפרעה המסכן לא היה מזל, והוא נתקע בתוך הים"⁷. זו דרכו של הקב"ה, להשאיר מקום למי שלא רוצה להאמין בנס, לתלות את הנס בדבר טבעי, וכך לא תתבטל הבחירה⁸].

ובאמת, מי שהטבע אינו נסיון אצלו, והוא חי במדרגה גבוהה של אמונה ברורה שהכל נעשה בהנהגת ה', ואין שום כח לחוקי הטבע כלל - איתו באמת מתנהג הקב"ה שלא על פי חוקי הטבע. הגמרא מספרת על בתו של רבי חנינא בן דוסא, שנתחלף לה בטעות כלי של שמן בכלי של חומץ, והדליקה ממנו נר לשבת. אמר לה אביה: מה אכפת לך? מי שאמר לשמן וידלק, הוא יאמר לחומץ וידלק! וכך באמת היה, שהחומץ דלק עד מוצאי שבת! (תענית כה, א) מדוע זכה רבי חנינא לנס כזה? הסביר מורי ורבי הגה"צ

גם בגלל מה שאנחנו רואים בעינינו היום, קיבוץ גלויות, וכל מה שהתורה הבטיחה שיתקיים - מתחיל להתקיים.

עוד לא זכינו לגאולה השלמה, עוד חסרים לנו הרבה דברים, בית המקדש, וסנהדרין, ועוד הרבה דברים אחרים, אבל בכל זאת רואים קיבוץ גלויות, וא"כ צריך לדעת שזה לא "טבע" שפתאום התחילו יהודים לבוא מארבע כנפות הארץ לא"י. זה גם לא הציונות. הכל התחיל עוד לפני הציונות. אחרי שה' פיזר אותנו, הוא בא לקבץ אותנו, ולכן מתקבצים. רואים איך הקב"ה סידר את הדברים, כשרצה שיהודים יחזרו לא"י, שלח את האנגלים לכבוש את א"י מידי התורכים בימי מלחמת העולם הראשונה, (גם קודם היו כאן יהודים אבל מעט), ואחרי שהאנגלים כבשו את א"י הגיעו הרבה יותר יהודים לארץ. במלחמת העולם השנייה גם ראינו השגחה גדולה בא"י. הגרמנים כבשו הרבה מקומות, ואת א"י לא הצליחו לכבוש. מקומות רבים שלפני המלחמה איש לא שמע עליהם, מלאו תפקיד מכריע במלחמת העולם למנוע מן הגרמנים לכבוש את א"י. אחרי המלחמה חלק מהמקומות האלה יצאו מתחת ידה של אנגליה, אבל במלחמה הם היו דרושים, ולכן אנגליה קיבלה את השליטה עליהם.

ראינו השגחת ה', במלחמות כאן בארץ בודאי ראינו השגחת ה' בהרבה מאד דברים, קל לנו הרבה יותר מלאבותינו להבין שכל מעשינו ומקרינו אין בהם טבע ולא מנהגו של עולם, אלא רצון ה' פועל בעולם ולא דבר אחר. ואין לאדם חלק בתורת משה עד שיאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים!

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

סימן שיש מי שמסדר אותו. מאוחר יותר, כשלמראית עין היה נראה איזה חסרון באמונה אצל אברהם אבינו¹², וחסרון דק אצל האבות הופך אח"כ לחסרון גדול יותר אצל הבנים, אז היה צורך בגלות מצרים, שיהיו נסים גדולים בגלות מצרים, כדי שישאל יגיעו בחזרה לאמונה שהיתה לאבות. אבל האבות האמינו בלי כל הניסים הללו. לאבותינו שיצאו ממצרים היו עשרה ניסים גדולים שמהם הבינו את השגחת ה', ולנו היום אחרי אלפי שנים, יש כבר ראיות חדשות על הנהגת ה' בעולם. התורה הודיעה, שאם בני ישראל יחטאו הם יגלו מהארץ, והתורה הודיעה שבאחרית הימים הקב"ה יקבץ את נדחי ישראל, ואנחנו זכינו לראות את הדברים. ראינו לצערנו את הגלות, אבל זכינו גם לראות איך הקב"ה מקבץ נדחי עמו ישראל. לנו א"כ הרבה יותר קל להאמין ממה שהיה לאבותינו. רואים שהתורה אמת, וכל מה שכתוב בתורה מתאמת. אם מישהו היה שואל לפני מאתיים שנה, האם אפשר להאמין שישראל יתקבצו מארבע כנפות הארץ לא"י - היה קשה מאד להאמין בזה. כמובן, יהודי ירא שמים היה אומר שהוא מאמין, כי כך כתוב בתורה ובנביאים, אבל על פי דרך הטבע לא היה נראה שיכול לקרות כזה דבר. והנה קרה מה שלא האמננו, שהתקבצו יהודים, מרוסיה ומאנגליה מצרפת ומדרום אפריקה ומצפון אפריקה ומתימן, מכל הגלויות התקבצו יחד לא"י, זה הרי היה בלתי מתקבל על הדעת לפני מאתיים שנה. אבל אנחנו ראינו בעינים שזה קרה, וא"כ אנחנו הרבה יותר מאבותינו יכולים להאמין בהשגחת ה', שכל הדברים קורים בהשגחת ה'.

למה בכל זאת יש אנשים שלא מאמינים? - כי גם לשטן יש כח. ה' נתן כח לשטן להטעות בני אדם. אבל לא רק השטן מטעה. גם בני אדם מטעים את עצמם. "הרוצה לטעות - יטעה" (ב"ר ח, ח). כך ברא הקב"ה את העולם, שבני אדם שרוצים לטעות, יוכלו לטעות. לא השכל מחייב לטעות. השכל מחייב לא לטעות. השכל מחייב להאמין בה', לא רק בגלל הניסים שראינו באבותינו, אלא

1. למה הנסים הנסתרים הם יסוד התורה כולה? - מבאר הרמב"ן (ע"י הערה 5), שהרי התורה הבטיחה, שאם נתנהג כרצון ה' יהיה לנו טוב בפרנסה בבריאות ובכל הענינים, ואם לא נתנהג כרצון ה' או ח"ו להפך. האם ענינים אלו מונחים בחוקי הטבע? - ודאי שלא! חוקי הטבע אינם מבדילים בין צדיק לרשע, וגורל שניהם שווה בעיניהם. מה א"כ הערובה לכך שהבטחת התורה תתקיים? - התשובה היא, שלא חוקי הטבע קובעים מה יקרה לאדם, אלא גזרת ה' היא שקובעת, וא"כ גזרת ה' היא זו שתדאג להביא פרנסה ובריאות וכד' לעושי רצונו, ואת ההפך מזה לעוברי רצונו.

איך מתבצע דבר זה בפועל? הרי הקב"ה מנהיג את העולם ע"פ חוקי הטבע, וחוקי הטבע - כבר אמרנו - אינם מחלקים בין צדיק לרשע! כאן נכנסת לפעולה מערכת הנסים הנסתרים: בלי להפר את כללי הטבע, מוציא הקב"ה את גזירתו אל הפועל, כשהיא משולבת בתוך חוקי הטבע, וכך מתקיימת גזרתו.

מנין לנו שמערכת כזו של נסים נסתרים אכן קיימת? אולי אין הקב"ה משתמש בנסים כלל? - זהו שאמר הרמב"ן, "מן הנסים הגדולים המפורסמים [שהיו במצרים] אדם מודה בנסים הנסתרים". אם ראינו במצרים, שכדי להוציא את גזרתו אל הפועל, הקב"ה מוכן לעשות אפילו נסים גלויים, הנוגדים לחלוטין את חוקי הטבע, כל שכן שעבור מטרות אלו הוא עושה גם נסים נסתרים, המשולבים בתוך חוקי הטבע. "מן הנסים הגדולים המפורסמים, אדם מודה בנסים הנסתרים, שהם יסוד התורה כולה" - כי בלעדיהם אין אפשרות להוציא את הבטחת התורה אל הפועל, להטיב לצדיקים ולהעניש את הרשעים כאן בעולם הזה. [אמנם אפשר היה להוציא את הבטחת התורה אל

הפועל ע"י נסים גלויים שיגעו בדרך קבע, אבל אז הרי בטל הטבע, ובוה הקב"ה אינו חפץ. הקב"ה חפץ שיהיו חוקי טבע בעולם, מהטעמים שמבאר הרב שליט"א בהמשך השיחה. וא"כ אין דרך להיטיב לצדיקים ולהעניש את הרשעים אלא בנסים נסתרים].

2. ע"י הערה 5.

3. כלומר: בין בהנהגת ה' עם הרבים, ובין בהנהגתו עם היחיד.

4. כלומר: הטובה והרעה באה לאדם כתוצאה מקיום המצוות או ביטולן, ולא מחמת חוקי הטבע.

5. כוונת הרמב"ן למה שכתב בפירושו לחומש בראשית: "כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלקים, ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית, וכן כל היעודים שבתורה; אבל כולם נסים... אלא שאין בהם שינוי ממנהגו של עולם פניסים הנעשים על ידי משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמין והבאר וזולתם, שהם מופתים מְשֻׁנִים הטבע בפירסום" (רמב"ן בראשית יז, א).

וכן כתב בתחילת הפרשה הקודמת: "כי לא תבוא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם לטבעו או למזלו - לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה - הכל נסים, והם נסתרים, יִחָשֵׁב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת" (רמב"ן שמות ו, ב).

6. במצות תפילין המוזכרת בפרשתנו, שהיא זכר לנסי מצרים, וכן במצוות רבות נוספות שהן זכר ליציאת מצרים.

7. הנסיונות להסביר את קריעת ים סוף כאירוע טבעי, קדומים מאד. האב"ע מביא הסבר כזה בשם "חיוי הכלבי" - מין וכופר ידוע מזמנו של הרס"ג, וקדום לו קצת. [שמו האמיתי היה "חיוי הכלבי", על שם מוצאו מהעיר בלך (כיום במדינת אפגניסטן), אך האב"ע שינה את שמו לשם גנאי - "הכלבי"]. לפי הסברו של "חיוי הכלבי", משה רבינו ידע את זמני הגאות והשפל בים סוף, והשכיל להכניס את ישראל אל הים בזמן השפל, ולהוציאם קודם הגאות. ופרעה שלא היה בקי בזה, טבע. האב"ע כותב, "ישתחקו עצמות חיוי הכלבי", ומכנה את דבריו "דברי שגערון", שאינם מתאימים לכתוב בתורה, וגם מבחינת דרכי הטבע הם בלתי הגיוניים (אב"ע שמות יד, כז. וע"ש שביאר דבריו).

[גם לירידת המן מצא "חיוי הכלבי" הסבר "טבעי", וגם שם כותב האב"ע "יִרְקֵב שֵׁם חיוי... כי קושיות רבות עמדו עליו" ... (אב"ע שם טז, יד. ע"ש ביאורו של "חיוי הכלבי", וקושיות האב"ע עליו). כמו כן, גם למה שנאמר במשה "פי קָרַן עוֹר פְּנֵיו" (שמות לד, כט) מצא "חיוי הכלבי" הסבר "טבעי", והאב"ע כותב עליו: "ישתחקו עצמות חיוי הפושע... איך לא פקח זה המקולל את עיניו", לראות בעצמו את הקושיות הפשוטות שיש להקשות על ביאורו המשונה (ע"י אב"ע שם ביאורו של "חיוי הכלבי", וקושיות האב"ע עליו)].

8. זהו גם אחד הטעמים לציווי התורה, "וְנִתְּנוּ פְּנֵי אֶהְרֶן הַפֶּהן אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ" (ויקרא א, ז); "שאף על פי שהאש יורדת מן השמים, מצוה להביא מן ההדיוט" (רש"י שם). אם אש יורדת מן השמים - ונשארת לדורות על המזבח ואינה מסתלקת (ע"י זכאים סא, ב) - למה מְצוּה התורה להביא אש מן ההדיוט? מפני שה' לא רוצה שנס ירדת האש מן השמים יִרְאָה דרך קבע. בהתחלה, כשהוקם המשכן, ראו כולם את האש יורדת מן השמים (ויקרא ט, כד). וכך היה גם כשנבנה המקדש בימי שלמה המלך (דה"ב ז, ג), אבל לדורות לא רצה הקב"ה שהנס יהיה גלוי לְעֵינַי כָּל, ולכן ציוה לתת אש על המזבח, כדי להסתיר את האש הניסית. "כי ניסים גדולים אשר יעשה הָאֱ-ל... לעולם יעשה דרך סתר, ונראים הענינים נעשים קצת כאילו הם בדרכי הטבע ממש, או בקרוב לטבע... ומזה הענין צִוְּנוּ להבעיר אש במזבח, אע"פ ששם יורד אש מן השמים, כדי להסתיר הנס" (ספר החינוך מצוה קל"ב), כדי שמי שירצה להכחיש ולומר שלא היה כאן נס, יוכל לעשות זאת.

9. וכעין זה כתב ב"נפש החיים" שער ג' סוף פרק י"ב, ע"ש. וע"י עוד מעשה נסים שנעשה לרבי חנינא בן דוסא בליל שבת בביתו, בירושלמי (דמאי פ"א ה"ג) - "רבי חנינא בן דוסא הוה יתיב אכיל בלילי שבת, פחת פתורא קומי, אמר לה: מהו כן? אמרה ליה: תבלין שאלתי משכינתי ולא עשיתי, והזכיר תניין, ועל השולחן מאליו". [פני משה: נפחת השלחן מלפניו ונפל, ושאל מה זה, והשיבה לו אשתו: תבלין שאלתי משכנתי ושכחתי מלעשרו. והזכיר תנאי המעשר שיהא במקום אחד להפרישו אחר השבת, ועלה השלחן מאליו].

10. ויש לעמוד כאן על מעלתו המיוחדת של נס זה שנעשה לרבי חנינא בן דוסא. דהנה, שני מיני נסים יש פניסים הגלויים הנעשים בניגוד לחוקי הטבע. יש נס שעל ידו משתנית ומתהפכת מציאות מסויימת למציאות אחרת בעלת תכונות וטבעים אחרים, ומכאן ואילך - למרות השינוי - עולם כמנהגו נוהג, ואולם יש גם נס כזה, שבו מציאות מסויימת פועלת ומתנהגת ומתפקדת "כסדר" היפך טבעה ותכונתה, אף שלא נתהפכה ולא נשתנתה כלל. ודוגמא לדבר ניקח מתוך נס זה עצמו, שנעשה לרבי חנינא בן דוסא: אילו אחר שנתעצבה בתו על שהדליקה בנר של חומץ, היה החומץ מתהפך לשמן - היה זה נס מן הסוג הראשון. עכשיו, שלא נתהפך החומץ לשמן, אלא נשאר חומץ והמשיך לדלוך - זהו נס מן הסוג השני.

מה ההבדל בין הנסים הללו? נס מן הסוג הראשון - הוא שינוי טבע. בנס מן הסוג השני - הטבע במקומו עומד, אך אין מתחשבים בו. ובאמת, שנס כזה, הוא נס במדרגה גבוהה יותר מן הנס מהסוג הראשון. כי בנס מן הסוג הראשון, יש עוד משמעות לטבע. אמנם לרגע אחד "מתגברים" עליו ומשנים מציאות מסויימת למציאות אחרת, אבל מיד אחרי השינוי - הטבע חוזר לנהוג; המציאות החדשה, שנולדה בנס, נוהגת ומתפקדת ע"פ חוקי הטבע. ואולם בנס מן הסוג השני - הטבע מאבד לחלוטין את משמעותו. כי בנס מסוג זה, הנס פשוט "מתעלם" ממערכת הסיבות וחוקי הטבע, ופועל באופן הפוך להם - ובוה הרי נזדלזל הטבע לגמרי, ונתברר שאין לו שום כח ומשמעות. נס כזה, הוא לא רק "יציא מן הכלל" (כמו נס מהסוג הראשון), אלא מוכיח שאין כלל! הטבע נמוג ונעלם לגמרי! ובאופן זה ניכר יותר שאין עוד מלבדו ית! אין טבע ואין מציאות! אין בלתו, ואפס זולתו!

והנה, רוב הניסים שנעשו במצרים היו דוקא מהסוג הראשון. המים הופכים לדם, והדם מתנהג כדם. עפר הארץ הופך לכינים, והכינים מתנהגות ככינים. אך היו גם ניסים מהסוג השני. מטה אהרן, אחרי שכבר חזר להיות מטה, בולע נחשים (רש"י שמות ז, יב), הצפרדעים קופצות אל תוך התנורים, אש מתלקחת בתוך הברד, והנס הגדול מכולם - קריעת ים סוף. ונמצא, שרבי חנינא בן דוסא זכה לנס במדרגה גבוהה מאד - נס מהסוג השני, (שכן החומץ לא הפך לשמן, אלא נשאר חומץ והמשיך לדלוך). והסברא אומרת, שכדי לזכות לנס כזה, צריך להיות במדרגה גבוהה מאד של הכרה באפסות הטבע, לא רק במובן שאפשר "להתגבר" על הטבע לפי שעה, אלא במובן של "אין טבע כלל". כי אין בלתו ואפס זולתו ית.

11. "לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? ! הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם" (ב"ר לט, א).
"ראה שמים וארץ, ראה שמש ביום וירח בלילה וכוכבים מאירין, אמר אי אפשר שיהא דבר גדול כזה בלא מנהיג" (פירוש רש"י שם).

12. ע"י שיחתו של הרב שליט"א לפרשת לך לך תשע"ז שהאריך בזה.